

СОЦИАЛНАТА ПОДМЯНА НА ИНСТИТУЦИЯТА „НЕСЪСТОЯТЕЛНОСТ” В БЪЛГАРИЯ СЛЕД 1989 ГОДИНА

Мария Стоянова*

Проблематиката за несъстоятелността става актуална в българското общество след 1989 г. и продължава да е актуална особено след 2008 година. След 1989 г. - защото в България стартират процеси на реструктуриране на икономиката, трансформиране на собствеността и властта, коригиране на поведението на стопанските субекти в пазарната среда. В тези процеси на дълбоки промени редица държавни и общински предприятия, еднолични търговци (ЕТ) и търговски дружества (ТД) се превръщат в неплатежоспособни длъжници към банки, доставчици, държавата, общините. В трайна неплатежоспособност и/или свръхзадължнялост изпадат още и банки, застрахователи, селскостопански и други кооперации, предприятия с нестопанска цел, както и отделни граждани и техните семейства. Търговците длъжници преминават през съдебна процедура по несъстоятелност и биват обявявани в несъстоятелност¹. Например, през преходния период (1989 - 2000 г.) в резултат на извършваната у нас трансформация на собствеността и властта общият брой на държавните предприятия, преобразувани в еднолични търговски дружества (ЕТД) и обявени в ликвидация и в несъстоятелност, е 9 709. От тях обявените в ликвидация са 8 944, а в несъстоятелност - 765. Средно на година по 70 предприятия са обявявани в несъстоятелност и по 800 - в ликвидация (табл. 1)².

* Д-р, доцент в катедра „Икономическа социология”, УНСС; e-mail: m.stoyanova_53@abv.bg.

¹ Понятието „фалит” има множество синоними, които се употребяват в различните държави с еднакъв смисъл - фалит (Италия), крида, конкурс (Германия), инсолвенц (Франция, ЕС), банкрут (Великобритания, САЩ). В България се използва понятието „несъстоятелност”. Това е институция, която чрез система от ценности, норми и принципи задава публични образци на поведение и регулира взаимоотношенията между длъжниците и техните кредитори. В динамичен аспект представлява съдебна процедура, при която съдът издава решение за откриване на производство по несъстоятелност и/или обявяване на търговеца длъжник в несъстоятелност, и като резултат - заличаването му от търговския регистър и от пазара.

² Контент анализ на информация от „Държавен вестник” за периода 1989 - 2000 г., направен от авторката.

1. Фирми, обявени в ликвидация и несъстоятелност в България през периода 1989 - 2000 година

	Брой
Общо	9709
В несъстоятелност	765
В ликвидация	8944

Проблематиката за несъстоятелността продължава да е актуална и след 2008 г. заради последиците от глобалната финансово-икономическа криза. Например, през периода 2008 - 2012 г. общият брой на обявените в несъстоятелност търговци в България е 2 708. Средно на година 677 търговци длъжници са обявявани в несъстоятелност (табл. 2)³.

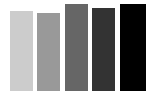
2. Фирми в несъстоятелност в България през периода 2008 - 2012 година

	Общо за периода	По години				
		2008	2009	2010	2011	2012
Фирми (търговци), обявени в несъстоятелност	2708	239	312	462	390	1339

Ако сравним двата периода, става ясно, че през втория период (2008 - 2012 г.) средно за една година броят на обявените в несъстоятелност е нараснал 9.7 пъти в сравнение с първия (1989 - 2000 г.). Само през 2012 г. обявените в несъстоятелност фирми са почти два пъти повече в сравнение с целия преходен период (765) и 5.6 пъти повече спрямо 2008 година.

Важно е също да се подчертае, че кризата от 2008 г. предизвиква увеличаване на броя на обявените в несъстоятелност търговци не само в България, но и в страните от Централна и Източна Европа, в Европа и целия свят (табл. 3). Поради ограничения обем на статията ще бъде анализирана само информацията за страните от Централна и Източна

³ По данни от изследвания на Кофас за България (международна компания за управление на кредитния риск) на тема „Фалитите на българските фирми през изминалата година и най-рисковите сектори за правене на бизнес у нас” (2008 г.) и годишната статистика на Кофас за неплатежоспособността на компаниите в страните от Централна и Източна Европа (2013 г.).

Европа. Данните в табл. 3 показват, че през периода 2010 - 2011 г. най-голямо е нарастването на броя на обявените в несъстоятелност в Хърватия (повече от два пъти), следвано от Унгария, Полша, Румъния, Сърбия, Словакия. Спад се забелязва в България, Естония, Латвия и Литва. В същото време нормата на несъстоятелността варира при разглежданите страни. Най-ниска е в България и Украйна (0.12%), най-висока - в Сърбия (13.86%), следвана от Румъния (3.47%) и Унгария (3.43%). Основателен е въпросът защо скоростта на съдебните процедури е толкова ниска у нас.

3. Компании, обявени в несъстоятелност, в Централна и Източна Европа през периода 2010 - 2011 година⁴

Държава	2010	2011		
	фирми в несъстоятелност	фирми в несъстоятелност	активни фирми	Норма на несъстоятелността
	брой			%
България	462	390	314000	0.12
Естония	1047	623	80000	0.78
Латвия	2705	914	193000	3.43
Литва	1635	1238	170000	0.73
Полша	655	723	2100000	0.03
Румъния	21692	22650	653000	3.47
Словакия	818	856	556000	0.15
Словения	531	701	150000	0.47
Сърбия	13518	14828	107000	13.86
Украйна	1506	1546	1323000	0.12
Унгария	17384	20412	595000	3.43
Хърватия	544	1106	125000	0.88
Чешка република	5752	5627	1461000	0.39

Прави впечатление, че Румъния и Унгария имат почти два пъти повече активни фирми, но скоростта на производствата по несъстоятелност в тези страни е повече от 3 пъти по-висока отколкото в България.

⁴ Годишната статистика на Кофас за България за неплатежоспособността на компаниите в страните от Централна и Източна Европа (2013 г.).

Поставените два акцента - увеличаването на броя на търговците в несъстоятелност и ниската норма на несъстоятелността, са предизвикателство пред специалистите от различни области - икономисти, социолози, психолози, управленци, юристи, политолози и други. Тези проблеми са предизвикателство и спрямо мен, тъй като през последните повече от 15 години изучавам несъстоятелността като специфичен социален феномен в българското общество. Ниската норма на несъстоятелност в България поставя основателния въпрос за предпоставките и причините за това състояние. В по-нататъшното изложение е поставен акцент върху предпоставките, свързани със законодателството по несъстоятелност и отклоненията от неговото прилагане.

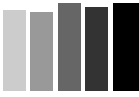
Целта на настоящата разработка е да се разкрие същността на социалната подмяна на институцията „несъстоятелност“ и предпоставките и причините, които я предизвикват. Обект на моя изследователски интерес е институционализацията на несъстоятелността у нас след 1989 година. Предмет - социалната подмяна на институцията „несъстоятелност“ след 1989 година. Тезата, която защитавам, е, че социалната подмяна на институцията „несъстоятелност“ в България след 1989 г. е колкото следствие, толкова и предпоставка за ниската степен на институционализация на несъстоятелността през изследвания период.

В статията „Несъстоятелността - институция на социалната промяна“ (2005) и в монографията „Фалитът - старият нов демон“ (2011)⁵ съм доказала тезата за ниската степен на институционализация⁶ на несъстоятелността в България след 1989 г. по система от критерии, разработени от Nedelman (1995)⁷. Стъпвайки на тази база, продължавам изследователските си търсения на предпоставките и причините за това състояние.

⁵ Стоянова, М. Несъстоятелността - институция на социалната промяна. В: Социология и икономика, С., 2005, с. 196 - 201; Стоянова, М. Фалитът - старият нов демон. Троян, 2011, с. 318.

⁶ Под институционализация на несъстоятелността се разбира процес на разработване на теория (научни знания), транслиране на знанията, научаване, превръщане на знанията в умения и убеждения и прилагането им в практиката.

⁷ Стоянова, М. Несъстоятелността - институция на социалната промяна. В: Социология и икономика, С., 2005, с. 197 - 200; Nedelmann, B. *Gegensätze und Dynamik Politische Institutionen im Wandel* Opladen, Westdeutsche Verlag, 1995, p. 15 - 40.

Посочените източници, както и други мои изследвания през последните повече от 15 години, ми дават основание да направя обобщение, че социална подмяна на институцията „несъстоятелност“ съществува и тя се открива в следните **четири маски**: на опозоряване (стигматизация), на раздържавяване, на умишлен фалит, на преодоляване на стигматизацията.

I. Маска на опозоряване (стигматизация)⁸

Данните от емпирични изследвания⁹, които съм провела, показват, че все още в българското общество несъстоятелността се възприема като позор за длъжника, като „дамга“, като стигма на обявените в несъстоятелност търговци, а не като допустим етап в жизнения цикъл на техните предприятия (фирми)¹⁰. За дамгата, белега видният български социолог и народопсихолог Иван Хаджийски в своята студия „Оптимистична теория за нашия народ“ пише: „На недобросъвестните длъжници слагаха дамга на долната част на китката, та кога протягат ръка за нови пари, дамгата да служи като предупредителен знак“. Задлъжнялостта се възприема като измама спрямо кредиторите и се тълкува като нравствено провинение, за което следват порицание и наказание.

И до днес съществува обремененост на съзнанието, която се изразява в това, че отговорността по имуществените задължения се свързва не с имота, а с личността на длъжника. Поради неразграничаването на посочените отговорности в българската народопсихология и до днес понятието „фалит“ (сега „несъстоятелност“) се възприема като стигма на обявените в несъстоятелност. То има смисъл на дамгосване и заклемяване на търговеца длъжник, опозоряване на неговото име и загубване на социалната му идентичност (заличаване от търговския регистър и от пазара). Обявените в несъстоятелност търговци носят морално петно върху себе си, което по силата на предразсъдъчното мислене ги прави

⁸ Стоянова, М. Стигмата на обявените в несъстоятелност - една от формите на многообразие в единството (през погледа на поколенията). В: Многообразие в единството. История и съвременност, 2011, № 2, с. 53 - 62.

⁹ Изследователски опит при изучаване на конфликтите в България (1999 - 2012 г.). В: Стоянова, М. Конфликтите през погледа на социологията, С., 2012, с. 165 - 336.

¹⁰ Стоянова, М. Фалитът - старият нов демон. Троян, 2011, с. 226 - 237.

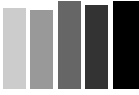
различни от другите търговци - „нормалното мнозинство”. У нас да бъдеш стигматизиран като несъстоятелен означава, първо, да си регистриран като търговец; второ, да си трайно задължиял или свръхзадължиял, и трето, да си спрял разплащания с кредиторите (обслужване на кредитите), държавата (публичноправните задължения) и контрагентите (по търговски сделки)¹¹. Некоректното поведение на търговеца предизвиква конфликтност и загуба на доверие от доставчици, клиенти, потребители, медии и др., което общественото мнение свързва преди всичко с лош мениджмънт или с престъпления.

Отличителният белег „търговец в несъстоятелност” се придобива с решение на съда при откриване на производство по несъстоятелност. След името на търговеца задължително се вписва символният знак - в несъстоятелност. Публичността на търговеца чувствително нараства след регистрацията му в търговския регистър. Клеймото „в несъстоятелност” предупреждава кредитори, партньори и контрагенти на търговеца, че той е загубил финансовата си автономност и че изходът от съдебната процедура по несъстоятелност е обявяване на несъстоятелността и заличаването му от регистъра и от пазара. Това клеймо активизира всички кредитори да търсят съдебно признаване на своите вземания, което силно стигматизира търговеца в несъстоятелност.

Българската социална практика по несъстоятелност не се различава от европейската и световната, напротив, тя е част от тях. Ако проследим генезиса на несъстоятелността, още в италианските градове държави и във Франция до края на 15 - 16 век длъжникът е подлаган на унижителни процедури, например да носи зелено боне, да го развеждат по пазара с кошница на главата под звуците на музика и крясъци на деца, в църквата му е отредено място до жените, отдалечен от мъжете, заради загубата на сила и мощ, лишаван е от право да извършва определени обществени дейности, да заема определени длъжности и т.н. По този начин в обществото се интериоризират и хабитуализират такива добродетели като честност, коректност, справедливост, отговорност и други.

Независимо от еволюционните промени и превръщането на не-

¹¹ Търговски закон (част IV „Несъстоятелност”).

състоятелността от неформална във формална институция негативният заряд на опозоряването, стигмата у нас е запазен и до днес. Стигмата е запазена и в други европейски страни. Например във Франция е стигматизиран само търговецът длъжник, в Германия, Англия и САЩ - търговците и нетърговците. Важно е да се отбележи, че в европейските общества, за разлика от английското и американското, стигмата на обявените в несъстоятелност се разглежда единствено като негативна характеристика на стигматизирания и трайно се съхранява в европейската социална практика по несъстоятелност и в европейската икономическа култура. Както в рамките на ЕС, така и у нас стигматизирането се проявява в деловите среди, в правната рамка и в културното и общественото поведение. В деловите среди - защото търговецът в несъстоятелност е възприеман като неблагоприятен партньор в бизнеса. У нас не се разбира и не се дооценява ролята и предназначението на търговската несъстоятелност в икономическия живот и в обществото като цяло. Не се разпознават нейните основни функции като институция (оздравителна, удовлетворяваща, санкционираща и превантивна). В правната рамка - защото националните законодателства по несъстоятелност съдържат редица правни ограничителни мерки спрямо търговците, обявени в несъстоятелност, и по този начин ги стигматизират. Например, у нас в Кодекса за социално осигуряване, Закона за банките, Търговския закон (ТЗ), Закона за здравното осигуряване са заложили ограничителни норми за търговците, обявени в несъстоятелност. Според ТЗ не може да бъде ЕТ лице, което е в открито производство по несъстоятелност, което е невъзстановен в правата си търговец, след обявена несъстоятелност, или е осъждан за банкрут. ТЗ забранява на обявените в несъстоятелност да бъдат учредители на акционерни дружества. Не могат да бъдат членове на управителни и надзорни съвети лица, които са били „членове на управителен или контролен орган на дружество, прекратено поради несъстоятелност през последните две години, предхождащи датата на решението за обявяване на несъстоятелността, ако са останали неудовлетворени кредитори” и т.н. Затова статусът търговец в несъстоятелност е нежелан, всява страх, загуба на доверие, на име и на пазарно присъствие.

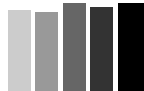
II. Маска на раздържавяване

Важно е да се отбележи, че законодателствата по несъстоятелност от 1989 до 2000 г. подменят основното предназначение на несъстоятелността - вместо разрешаване на конфликта на интереси между длъжници и кредитори несъстоятелността е прилагана за раздържавяване на собствеността. Това е така, защото през преходния период в България законите по несъстоятелност изразяват/обслужват държавни и корпоративни интереси, разписани са при управлението на различни политически сили (с различни идеологии), осъществявани са при условия както на външен натиск от международните финансови институции като големи кредитори на България, така и на вътрешен - огромни дефицити - продоволствени, управленски, културални, институционални и пр.

Несъстоятелността е прилагана за трансформацията на собствеността в България чрез законодателствата по несъстоятелност, т.е. чрез онези формални правила, чието основно предназначение е да регулират и разрешават конфликта на интереси между търговците длъжници и техните кредитори. Тези формални правила у нас са разписани в три закона и в редица други нормативни документи. Основните закони по несъстоятелност са следните: първият ТЗ от 1897 г., Указ 56 от 1989 г. (действащ със силата на закон) и вторият ТЗ, част IV „Несъстоятелност”, в сила от 1994 година.

Първият ТЗ (1897 г.) е регулатор на взаимоотношенията между кредитор и длъжник в подкрепа на длъжника, стимулира неговата активност за оздравяване чрез предпазен конкордат и мораториум за разсрочване на плащанията. Целта е търговецът сам да преодолее задлъжнялостта си чрез оздравителна процедура, да се издължи към кредиторите си и да възстанови загубеното обществено доверие.

Указ 56/1989 г. за стопанската дейност съдържа твърде разнородни, преплитачи се процедури за обявяване в несъстоятелност и ликвидация на фирми, регламентирани в глава трета „Несъстоятелност и ликвидация на фирмите”. Самият указ има строго определена мисия - раздържавяване на собствеността - създаване на частни фирми, в т.ч. с преобладаващо държавно и общинско участие. Паралелно с това сти-

мутира развитието на дребния и средния бизнес и разгръщането на предприемаческата активност. Указ 56 е използван от управляващите за прехвърляне на държавни средства в частни ръце, което на практика предопределя прилагането на процедурите по несъстоятелност и ликвидация като продължение на процеса на декапитализация на държавните структури и тяхното приватизиране. Целта е да се ускори ликвидацията на неплатежоспособните преобладаващо държавни фирми, да се разпродадат държавните активи, което на практика е продължаващ процес на раздържавяване на собствеността. Указ 56 е в сила през периода от 1989 г. до 1994 г. - „период на мътни води”, в който се извършват достатъчно непрецизни съдебни процедури, осъществява се съзнателно декапитализиране на държавни структури, приватизиране чрез преливане от една в друга процедура - от ликвидация към несъстоятелност и обратно, извършва се „пладнешки грабеж”, безнаказан и до днес. Например: Инфострой ЕАД, Златица-Пирдоп ЕАД, Интеркварц ЕАД, Биомаш ЕАД, „Микроелектроника” ЕАД, „Микропроцесорни системи” ЕАД, Мина „Антрацит” ЕАД и пр.

Вторият български ТЗ влиза в сила 5 години след Указ 56 - едва през 1994 година. Неговата мисия е в подкрепа на кредиторите и видимо оздравяване на длъжника. Целта е възможно най-бързо раздържавяване на собствеността - доминираща държавна политика до 2000 година. Този закон е в сила две години след приемането на Закона за преобразуване и приватизация на държавни и общински предприятия, който създаде предпоставки държавните структури да се реструктурират и преобразуват в търговски дружества, което улеснява включването и на процедурите по несъстоятелност в процеса на раздържавяване на собствеността. Важно е да се отбележи, че българският закон по несъстоятелност има отношение единствено към търговци - еднолични търговци (ЕТ) и търговски дружества (ТД).

За успешното раздържавяване допринасят още два нормативни документа - ПМС 480 от 1996 г. за ликвидация на 64 държавни предприятия и поставяне в изолация на 70 други предприятия и Законът за

финансово оздравяване на държавни предприятия (1996 г.), който поставя още 153 държавни структури в условия на декапитализация въпреки привидното им оздравяване.

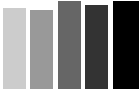
При тази формализация в реалната социална практика се създават условия раздържавяването у нас да се извършва освен чрез преки процедури по приватизация още и чрез процедури по несъстоятелност. През периода 1989 - 2000 г. по емпиричен път съм установила следните модели¹²:

- От приватизация към несъстоятелност и от несъстоятелност към приватизация;
- От ликвидация към несъстоятелност;
- От изолация към несъстоятелност;
- От финансово оздравяване към несъстоятелност;
- Несъстоятелност.

1. От приватизация към несъстоятелност и от несъстоятелност към приватизация

През преходния период 1989 - 2000 г. общо 765 ЕТД са обявени в несъстоятелност. Една трета от емпирично изследваните търговци са преминали през процедура по приватизация преди откриване на производство по несъстоятелност. При този модел, ако не се намери подходящ купувач, приватизационната процедура се прекратява и търговецът подава молба до съда за откриване на производство по несъстоятелност. Всеки четвърти търговец от емпирично изследваните случаи попада във втория модел - от несъстоятелност към приватизация. Откритото производство по несъстоятелност се прекратява за срок от 4 месеца. В случай че в този срок не се извърши приватизационна сделка (най-често срещаният случай), производството по несъстоятелност се възобновява. Съдът постановява решение за директно обявяване на търговеца в несъстоятелност и прекратяване на съдебната процедура. И в двата случая активи-

¹² Авторско емпирично социологическо изследване (ЕСИ) на тема „Ефекти от търговската несъстоятелност в България след 1989 г.“, реализирано чрез метода „case study“. Резултатите са използвани в дисертационния ми труд, а части от тях - в двете монографии „Индустриализационните конфликти в българското общество в преход“ (2003) и „Фалитът - старият нов демон“ (2011).

те на търговците се разпродават като цяло или на обособени части, т.е. приватизират се от различни купувачи, с различни интереси. Например от емпирично изследваните случаи тук попадат: „Конструкционни изделия” ЕАД, Инфоспорт ООД, „Микроелектроника” ЕАД, Мина „Антрацит” ЕАД, „Океански риболов” ЕАД.

2. От ликвидация към несъстоятелност

През периода 1989 - 2000 г. в ликвидация са обявени общо 8 944 ЕТД, или средногодишно по 800 български държавни и общински предприятия се разпродават като цяло или на обособени части, т.е. раздържавяват се. Например: „Микроелектроника” ЕАД, Мина „Антрацит” ЕАД, „Океански риболов” ЕАД.

3. От изолация към несъстоятелност

През периода 1989 - 2000 г. във финансова изолация са поставени 70 ЕТД. Това означава, че тези търговци са ограничени в специална рамка - нямат право да ползват кредити, могат да разчитат единствено на собствени ресурси. Финансовата изолация е инструмент за ускоряване на декапитализацията на държавните и общинските предприятия и за тяхното по-бързо обявяване в несъстоятелност и раздържавяване. Например: „Кремиковци” АД, Агрополихим АД, Авиокомпания „Балкан” АД.

4. От финансово оздравяване към несъстоятелност

През периода 1989 - 2000 г. в процедура по финансово оздравяване са включени 153 ЕТД. Инвестирането на държавни средства за тяхното съживяване е временна мярка, която финансово стабилизира едноличните търговски дружества и ги подготвя за включване в приватизационни процедури. Най-често за тези предприятия се търсят т.нар. „стратегически инвеститори”. При прекратяване на финансовото „инжектиране” от държавата някои от тях не успяват да се задържат на пазара и по-бавно или по-бързо попадат в процедури по несъстоятелност. Например: „Мраз” АД, „Промет” ООД, „Русенска корабостроителница” АД, „Ямболен” АД.

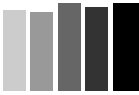
5. Несъстоятелността е самостоятелна процедура, а не остатъчна след приватизация, ликвидация, изолация и финансово оздравяване. През изследвания период (1989 - 2000 г.) средногодишно по 70 държавни или общински предприятия са обявявани в несъстоятелност. За сравнение, само през 2011 г. броят на обявените в несъстоятелност вече е нараснал над 7 пъти, макар че в този брой се включват не само еднолични търговски дружества.

Всички процедури в представените модели протичат по различен начин, но постигат един и същ краен ефект - превръщат държавната и общинската собственост в частна. Разкриването на множество модели по несъстоятелност в конкретните условия на прехода означава, че системата по несъстоятелност е одържавена, „маскирана”. От това следват поредица негативни ефекти като например употребата ѝ за политически цели (ускоряване на раздържавяването на собствеността); наличие на политическа мотивация за прекратяване на процедурите по несъстоятелност по начин, удовлетворяващ управляващите; приемане на губещите държавни предприятия като политическа „плячка”; въвлечане на субектите на съдебните и извънсъдебните процедури в политически борби за преразпределение на икономическата власт; пренебрегване на икономическите цели - „прочистване на икономиката”; пренебрегване на социалните ефекти - справедливо удовлетворяване на кредиторите, оздравяване на длъжника, оздравяване на икономиката и т.н.

III. Маска на умишлен фалит

Българският Наказателен кодекс дефинира умишления и непредпазливия фалит като банкрут, или престъпна несъстоятелност (за разлика от англо-американската система, където понятието „банкрут” се употребява в смисъл на несъстоятелност, инсолвенц, конкурс, крида, фалит и пр.). Санкциите са щадящи за търговците длъжници, поради което са създадени реални предпоставки за банкрути.

През преходния период у нас умишленият фалит се проявява чрез различни схеми: съзнателно източване на доходите и печалбите на входа и на изхода на държавните предприятия от паралелни частни структу-

ри; безконтролно изнасяне на капитала зад граница (още Указ 56/1989 г. позволява това); разпродаване на активи, ценни книжа и дялове за покриване на текущи разходи, което нарушава интересите на кредиторите; сключване на неизгодни нови кредити, които увеличават задлъжнялостта на дружеството, с тайната надежда да бъдат опростени от държавата; скриване, унищожаване и преправяне на търговските документи, което затруднява установяването на активите и на пасивите на предприятието; съзнателно съсипване на държавните предприятия и унищожаване на цели отрасли и подотрасли чрез държавна политика, реализирана под натиска на международните финансови институции.

Умишленият и непредпазливият банкрут са налице и при изпълняване на оздравителни програми, осъществяване на извънсъдебни споразумения с кредиторите или участие в приватизационни процедури. В тези случаи е прекратена процедурата по несъстоятелност на търговците, което означава, че съдът по несъстоятелност не може да упражнява надзор върху активите от масата на несъстоятелността и интересите на кредиторите отново са ощетени. За наличието на умишлен банкрут признават бивши директори, експерти от финансовото разузнаване, кредитори, бивши заместник-министри, бивши депутати, синдици и - макар и непредпазливо - съдии по несъстоятелност в интервюта, които съм взела от тях при провеждане на поредица от ЕСИ върху несъстоятелността през преходния период. Умишлен фалит е допуснат в 9 ЕТД, които съм изследвала емпирично. Те са обявени в несъстоятелност през периода 1989 - 2000 г. - „Микроелектроника” ЕАД, Биомаш ЕАД, „Конструкционни изделия” ЕАД, Златица-С АД, Инфоспорт ООД, Мина „Антрацит” ЕАД, „Океански риболов” ЕАД, ДИПС ООД, Интеркварц ЕАД.

Промените на закона по несъстоятелност след 2000 г. създават нова маска на умишлен фалит - законът обслужва интересите вече на частния бизнес. В реалната практика отново намира място престъпната несъстоятелност, но в други модификации. По емпиричен път съм разкрила няколко схеми. При първата - умишлено прехвърляне на активи от непечеливши към печеливши фирми и подаване на молба за откриване на процедура по несъстоятелност на декапитализираните. В такива слу-

чаи кредиторите остават напълно неудовлетворени („Национален хипо-друм” АД).

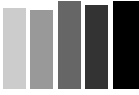
Друга порочна схема е тази, при която трайно задлъжняла фирма продължава да сключва сделки и да получава стока, без да има бързолик-видни средства за разплащане. Фирмата е обявена в несъстоятелност, но активите ѝ не са достатъчни и отново са ощетени кредиторите.

Трета схема са данъчните измами. През последните години е налице практика едни и същи лица да регистрират десетки фирми, с които да участват в източване на ДДС. Когато данъчните инспектори разкрият схемата, фирмата „бушон” се продава на клошар, а измамниците регистрират нови фирми, с които продължават добре отработените схеми. Според данни на Съюза за стопанска инициатива през 2011 г. над 50 фирми са „фантомите”, които „заразяват” бизнес веригата с ДДС измами. Изпълнителният директор на НАП споделя, че „опитите за ДДС измами се увеличават сериозно. Например през първите шест месеца на 2009 г. са разкрити злоупотреби с ДДС за 748 млн. лв. Набират скорост и схеми за източване на ДДС с международно участие. Класически пример за подобни измами е следният - чуждестранна фирма продава стока на българска за 100 000 евро, но българската декларира, че е купила стоката за 15 000 евро. Разминаването между това, което българските фирми декларира, и данните от VIES¹³ е над 480 млн. лв.”. Подобни схеми са прилагани от ЕСТ ЕАД; Такси-С-експрес ЕАД.

Четвърта схема е неплащане на публичноправните задължения (данъци и такси) към държавата. Честа практика е фирми с големи задължения към хазната да се продават за 100 - 300 лв. на клошари без никакво имущество или доходи. По този начин държавата е ощетена, тъй като не може да възстанови публичноправните си вземания от подобни длъжници. Данъчен инспектор разкрива схемата с конкретен пример:

„Възрастен мъж, полуграмотен, без доходи само срещу сума от 200 лева подписва на доверие документ, предоставен му от представител на компания „Булброкърс” (известна като „чистач на лоши кредитни досиета”). Без нищо да подозира, същият става собственик на фирма „Бинго

¹³ VIES (Value Added Tax Information Exchange System) - информационна система за обмяна на информация по ДДС между държавите - членки на ЕС.

фиш”, но унаследява единствено нейните задължения от невнесен корпоративен данък на държавата в размер на 242 хил. лв.”.

След последните промени в чл. 15 от Търговския закон (2012 г.) намаляват (но не изчезват) възможностите за извършване на подобни злоупотреби, тъй като при продажба на фирма старият собственик носи солидарна отговорност пред кредиторите заедно с новия. Въпреки ограничения срок от 6 месеца частично е защитен интересът на кредиторите и е гарантирана справедливостта при удовлетворяване на техните вземания от обявените в несъстоятелност търговци.

IV. Маска на преодоляване на стигматизацията

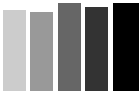
Въпреки че ТЗ в частта по несъстоятелност е претърпял много промени, степента на институционализация не е повишена. Изследванията показват, че през периода 1994 - 2011 г. са направени общо 467 поправки в закона, което средностатистически означава, че всеки член е поправян по 3 и повече пъти. Нещо повече. В настоящия момент, независимо от поправките, също се открива социална подмяна на предназначението на несъстоятелността като институция. Свързана е със забавяне и/или неспазване на изискванията на Европейски регламент № 1346/2000 г. за хармонизация на законодателствата по несъстоятелност в рамките на ЕС. Целите на предстоящата хармонизация се отнасят до преодоляване на стигматизирането на фалиралите фирми, даване на втори шанс на длъжниците и най-важното - уеднаквяване на процедурите по несъстоятелност в страните от ЕС.

Заклучение

Анализът на четирите маски на несъстоятелността позволява да се направи изводът, че именно поддържането на ниска степен на институционализация на несъстоятелността прави възможна социалната подмяна на нейното предназначение. Нещо повече. Социалната подмяна на институцията „несъстоятелност” освен като следствие паралелно се проявява и като причина за конфликти и конфликтни зони в българското общество (реално предизвикателство за продължаване на изследовател-

ските търсения). Няма място за съмнение, че всяко забавяне на хармонизацията на българското законодателство по несъстоятелност с европейското ни отдалечава от възможността за преодоляване на маските на несъстоятелността.

В най-близка перспектива е необходимо: първо, бързо синхронизиране на българското законодателство по несъстоятелност с европейското (не на парче, а цялостно); второ, уеднаквяване на съдебните процедури с европейските; трето, повишаване на нормата на несъстоятелността; четвърто, постепенно преодоляване на стигматизацията на обявените в несъстоятелност търговци с цел стимулиране на предприемачеството и бизнеса в България.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Бонева, Ив. (1999). Ликвидната криза през 90-те години и опитите за нейното преодоляване. В: Икономиката на България през 90-те години, С.

Бурлакова, Т. (1995). Оздравяване чрез изолация. Икономически живот, бр. 25, 19 юли.

Вълчев, М. (1990). Несъстоятелност и ликвидация на фирмите според Указа за стопанска дейност, С.

Вучева, Х. (1996). Ликвидацията с днешна дата. Делова седмица, бр. 22.

Ганев, В. Историческото развитие на несъстоятелността в главните негови моменти - Годишник на Софийския университет: Юридически факултет. X-XI, 1913 - 1914.

Георгиев, А. (1995). Несъстоятелност и банкрут. Търговско право, бр. 3.

Георгиев, К. (1996). Ликвидацията и изолацията. Делова седмица, бр. 28.

Големинов, Ч. (1995). Уреждане на лоши кредити спрямо българските банки, ИК „Сиби”, С.

Градев, Д. (2010). Стигма и личностна биография, Изток-Запад, С.

Маданска, Н., Б. Николова (2010). Производство по несъстоятелност: материалноправни, процесуални и регистърни въпроси, ИК „Сиби”, С.

Рачев, Ф. (2005). Търговска, банкова и застрахователна несъстоятелност, Сиела, С.

Стратиев, В. (1997). Бавните приватизатори са най-добрите ликвидатори. Банкеръ, бр. 39.

Сугарев, Е. (1996). Банковата система като механизъм за разграбване, С.

Becker, C. (2005). Insolvenzrecht, Köln.

Council Regulation (EC) No 1346/2000 of 29 May 2000 on insolvency proceedings; Official Journal L 160, 30/06/2000 P. 0001-0018.

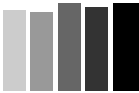
Feinstein, I. Bankruptcy - www.voltman.com/information/bankruptcy.htm.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАМЕНА ИНСТИТУТА БАНКРОТСТВА В БОЛГАРИИ ПОСЛЕ 1989 ГОДА

*Мария Стоянова**

РЕЗЮМЕ В статье рассматривается одна актуальная проблема болгарской исследовательской и социальной практики - социальная замена банкротства после 1989 года. На основе статистических и эмпирических социологических данных представлены четыре маски банкротства - маска опозорения (стигматизации), маска приватизации, маска умышленного банкротства, маска преодоления стигматизации. Автор защищает тезу о том, что социальная замена возможна из-за низкого уровня институционализации банкротства в Болгарии и несинхронизирования нашего законодательства в области банкротства со соответствующим законодательством Европейского Союза. В статье также приводятся обобщения и предложения для преодоления существующих практик.

* Доц. д-р, Кафедра „Экономическая социология”, Университет Национального и Мирового Хозяйства; e-mail: m.stoyanova_53@abv.bg.

SOCIAL REPLACEMENT OF INSOLVENCY INSTITUTION IN BULGARIA AFTER 1989

*Maria Stoyanova**

SUMMARY The article discusses a current problem of Bulgarian research and social practice - social replacement of insolvency after 1989. Four masks of insolvency - the mask of disgrace (stigma), the mask of privatization, the mask of fraudulent insolvency, and the mask overcoming stigma are presented on the basis of statistical and empirical sociological data. The thesis that social replacement is possible because of the low level of institutionalization of bankruptcy in Bulgaria and the lack of synchronization of insolvency legislation with the EU legislation in this area is being advocated. Summaries and suggestions for overcoming the existing practices have been provided.

* Ass. Prof., PhD, Economic Sociology Department, University of National and World Economy (UNWE); e-mail: m.stoyanova_53@abv.bg.